

LUND UNIVERSITY

Varför blev tjänstemannarörelsen så stark i Sverige?

Kjellberg, Anders

Published in:
Tjänstemännen i forskningen (Utställningskatalog)

1988

Document Version:
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
Kjellberg, A. (1988). Varför blev tjänstemannarörelsen så stark i Sverige? In *Tjänstemännen i forskningen (Utställningskatalog)* (pp. 11-16). Tjänstemannarörelsens arkiv och museum (TAM) och TCO, Stockholm.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Varför blev tjänstemannarörelsen så stark i Sverige?

Anders Kjellberg, sociolog, Lunds universitet

I Sverige är både arbetare och tjänstemän mycket välorganiserade. Så mycket som ca 85 procent av vardera gruppen tillhör en fackförening. Det gör att Sverige intar en internationell ledarplats när det gäller andelen fackanslutna. I de tre ledande västliga industriländerna är situationen radikalt annorlunda. Mindre än en femtedel av de amerikanska och ca en fjärdedel av de japanska löntagarna är fackföreningsmedlemmar. Den japanska siffran blir inte högre trots att åtskilliga fackföreningar är helt företagsbaserade och

mycket intimt samarbetar med företagens ledning. Inte ens den västtyska organisationsprocenten når upp till halvdelen av den svenska, men är ändå klart högre än den franska, och på ungefär samma låga nivå som den holländska eller den schweiziska (se tabell 1).

Dessutom växer klyftan mellan Sverige och paret USA – Japan. I USA har andelen fackanslutna oavbrutet sjunkit sedan 1950-talet och i Japan sedan 1970-talet, medan utvecklingen är den rakt motsatta i Sverige. Arbetargrup-

Tabell 1. Facklig organisationsprocent för löntagare (per 31/12)

	1980	1986
Sverige (1)	83	86
Sverige (2)	78	83
Danmark	74	84 (1985)
Finland	81	80
Belgien	75	74
Norge	58	58
Österrike	58	57
Australien	56	55
Storbritannien	54	43 (1985)
Canada	38	40 (1982)
Italien	44	36 (1985)
Schweiz	37	34 (1985)
Västtyskland	33	31
Nederländerna	38	29
Japan	31	28
USA	23	18
Frankrike	17	15 (1985)

Anm: Sverige (1) avser löntagare med minst 20 timmars arbetsvecka; Sverige (2) inkluderar deltidanställda 1–19 timmar per vecka.

Källa: forskningsprojekten "Sverige under socialdemokratien 1932–76" och "Fackliga organisationer i Västeuropa efter 1945" (DUES).

Tabell 2. Facklig organisationsprocent för privat- och offentliganställda tjänstemän 1930–81

	1930	1940	1950	1960	1970	1975	/	1968	1974	1981
Privatanställda										
tjänstemän	16	24	33	41	54	62	/	60	69	79
därav SIF	1	30	50	60	80					
Offentliganställda										
tjänstemän	35	51	69	72	79	85	/	84	86	93
Tjänstemän totalt	24	35	47	52	63	72	/	70	77	86

Anm: 1930–75 beräkningar baserade på folkräkningarna; 1968–81 enligt levnadsnivåundersökningarna (liksom i folkräkningsserien minst 20 timmars arbetsvecka)

Källa: A Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983) s 127.

pernas fackliga anslutning har i Sverige gått upp under praktiskt taget hela nittonhundratalet (bortsett från åren närmast efter storstrejksnederlaget 1909).

Den svenska tjänstemannarörelsens genombrott kan dateras till 1930-talet, men även därefter har den fackliga tillväxten varit imponerande. Som framgår av tabell 2 steg tjänstemännens organisationsgrad från 24 procent 1930 till 35 procent 1940. Bland industrins tjänstemän (SIF-området) var uppgången explosionsartad, från endast en procent 1930 till hela 30 procent 1940. Under 1940-talet ökade andelen fackanslutna tjänstemän från cirka en tredjedel till ca hälften för att 1970 vara

uppe i nästan två tredjedelar och 1981 ca fem sjättedelar av samtliga tjänstemän – se tabell 2.

Det är tack vare de svenska tjänstemännens internationellt sett unikt höga fackliga organisationsgrad som också den genomsnittliga organisationsgraden för löntagare (arbetare och tjänstemän) blir så hög i Sverige. Vad som främst skiljer Sverige från de flesta andra länder är att den stora majoriteten av de *privatanställda* tjänstemännen är med i facket. I inget annat land har privatanställda kontorister, tekniker m fl en så hög facklig anslutning som hos oss (ca 80 procent 1981). Eftersom stat och kommun oftast har

Tabell 3. Facklig organisationsprocent för olika tjänstemannagrupper och för arbetare och löntagare 1968–81

	1968			1974			1981		
	totalt	män	kv	totalt	män	kv	totalt	män	kv
Privata högre tjänstemän	64	54		66	69	45	71	71	74
Offentliga högre tjänstemän	85	83	90	85	81	97	95	93	98
Förmän*	76	78	53	92	94		91	94	69
Kontorister & tekniker*	57	62	50	64	67	61	79	82	75
Offentliga lägre tjänstemän	84	92	80	87	90	85	93	93	93
Tjänstemän totalt	70	72	67	77	78	75	86	86	87
Arbetare totalt	74	81	61	77	84	66	85	88	80
Löntagare totalt	73	78	64	77	82	70	86	88	83

*avser privat tjänst

Anm: Endast de med minst 20 timmars arbetsvecka medtagna.

Källa: A Kjellberg *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983) s 110 och 144.

en positivare inställning till fackföreningar än privata arbetsgivare är det internationellt sett inte så ovanligt att de offentliganställda tjänstemännen är välorganiserade. Allt som allt hade de svenska tjänstemännen enligt både 1974 och 1981 års levnadsnivåundersökningar en lika hög organisationsgrad som arbetarna. 1981 var hela 86 procent av tjänstemännen och 85 procent av arbetarna med i facket – se tabell 3.

Om vi går tillbaka till tabell 1 ser vi att även i Danmark, Finland, Belgien, Österrike och Norge är andelen fackanslutna hög eller ganska hög. Här är siffrorna i allmänhet höga för både arbetare och tjänstemän, men ingen av löntagargrupperna är särskilt välorganiserad i ländergruppen med låg organisationsgrad, dit bl a USA, Japan, Frankrike och Nederländerna hör. Men oftast når tjänstemännens organisationsgrad inte upp till arbetarnas. I Norge är tre fjärdedelar av arbetarna med i facket, men bara omkring 40 procent av de privatanställda tjänstemännen. Det håller nere den genomsnittliga organisationsgraden. Allra störst är variationerna i USA, där hälften av arbetarna utanför jordbruk och servicenäringar tillhörde en fackförening 1970, men så lite som en tiondedel av tjänstemännen. Därefter har dessa arbetargrupper organisationsgrad dock sjunkit – till cirka 40 procent tio år senare – samtidigt som fackföreningar och fackföreningsliknande organisationer för offentliganställda tjänstemän vuxit ganska kraftigt. Av de senare var 30–38 procent fackligt organiserade 1984. Det första talet avser högre tjänstemän och akademiker och det andra tekniker, kontorister m fl. Som jämförelse kan nämnas att endast 4–10 procent av den egentliga industrins tjänstemän är fackföreningsmedlemmar.

Varför är då den svenska tjänstemannarörelsen så stark? Ja, det beror i varje fall inte på att något tvingar tjänstemännen att gå in i en fackförening. I en del andra länder – som Australien, Storbritannien och USA – är det inte ovanligt att fackföreningarna uppnått avtal om s k closed shop. Då förbjuds arbetsgivaren att anställa oorganiserad arbetskraft. Visserligen leder systemet till 100-procentig anslutning på vissa företag, men det är inte endast detta som avgör en fackförenings styrka.

Den ytterst låga organisationsgraden bland amerikanska tjänstemän och den extremt höga bland svenska antyder att det finns ett samband mellan arbetarrörelsens styrka och tjänstemannafackens. Avgörande förefaller vara i vilken mån arbetarnas fackföreningar lyckats få gehör för den fackliga idén hos den allmänna opinionen och att få den accepterad av arbetsgivarna, dvs hur pass löntagarvänligt klimat man lyckats uppnå. I synnerhet privatanställda tjänstemän är känsliga för vad som anses som "passande" på arbetsplatsen och som "berättigade" krav.

I Sverige kom arbetarnas fackföreningar att tjäna som *förebild* och *utmaning* för tjänstemännen efter första världskriget och speciellt under 1930-talet då industrins tjänstemän för första gången började strömma in i facket i större skala. Genom att tjänstemännen byggde upp egna organisationer efter det mönster som rådde bland arbetarna, dvs med starka centralorganisationer (TCO, SACO-SR), förbund med en bred medlemsammansättning och sist, men inte minst, fackklubbar ute på arbetsplatserna fick man en slagkraftig organisationsform. Utan den hade SIFs spektakulära framgångar under 1930-talet knappast varit möjliga (se tabell 2). Internationellt sett är

FIET är den internationella federationen för privatanställda tjänstemän

det unikt att praktiskt taget alla industritjänstemän (utom arbetsledare och civilingenjörer) tillhör en och samma tjänstemannafackförening: SIF (Svenska industritjänstemannaförbundet). Tack vare att organiseringen skett vertikalt har slagkraftiga fackförbund som SIF och SKTF (Sveriges Kommunal-tjänstemannaförbund) skapats.

Samtidigt som arbetarnas fackföreningsrörelse fungerade som förebild och utmaning (tjänstemännens reallöneökning släpade efter arbetarnas 1914–1930), var tjänstemännens *självständiga organisering* i egna förbund

och centralorganisationer betydelsefull. För det första visar en internationell jämförelse att tjänstemannagruppernas organisationsgrad blir låg om de är hänvisade till arbetarnas fackföreningar, som de kan ha svårt att identifiera sig med. Så är det t ex för de amerikanska industritjänstemännen. För det andra krävdes det i Sverige en omfattande aktivitet från tjänstemannaorganisationernas *egen* sida för att få till stånd den lagstiftning (1936) som skyddade de privatanställda tjänstemännens rätt att bilda fackföreningar och förhandla om kollektivavtal. Det

medverkade till att företagsvisa strider om rätten att bilda fackföreningar, som varit – och är – så vanliga i t ex USA och Storbritannien undvikits.

Framför allt TCOs föregångare DA-CO (De Anställdas Centralorganisation, bildad 1931) kan ta åt sig äran av att ha drivit fram 1936 års lag om förenings- och förhandlingsrätt. LO har hela tiden haft en positiv inställning till att tjänstemännen gått in för egna, slagkraftiga organisationer på såväl lokal som central nivå. Därigenom har man i Sverige undvikit uppsplitande tvister om vilka fackförbund tjänstemännen skall tillhöra.

Sedan arbetsgivarnas motstånd väl brutits underlättades den fackliga expansionen av att tjänstemännen kunde dra nytta av det mönster som utvecklats på svensk arbetsmarknad, närmare bestämt att fackförbund med en bred medlemssammansättning träffar avtal med en välorganiserad arbetsgivarpart. Motpolen utgörs av USA, där ett mer fragmentariskt förhandlingssystem i kombination med dåligt organiserade – och ej sällan fackföreningsfientliga – arbetsgivare har försvårat organiseringen. Därtill kommer den amerikanska arbetslagstiftningens bestämelse att en fackförening saknar rättigheter såvida den inte i val samlar en majoritet av den aktuella löntagarkategorin bakom sig.

I Storbritannien har arbetarrörelsens samlade styrka varit ganska betydande, men privattjänstemännens organisationsgrad är ändå mycket låg. Endast 32 procent av industritjänstemännen var med i facket 1974 och så lite som 12 procent tio år tidigare. Detta belyser betydelsen av att *en rad* gynnsamma faktorer samverkat med varandra i det svenska fallet. I Storbritannien har det inte funnits någon motsvarighet till den svenska lagstiftningen

på det privata området. Den annorlunda organisationsmodellen – frånvaron av egna centralorganisationer och i stort sett också en facklig arbetsplatsorganisation (till skillnad från bland arbetarna) samt den yrkesvisa organisationen – i kombination med det mer fragmentariska avtalssystemet utgör en annan del av förklaringen till de engelska privattjänstemännens låga organisationsgrad. Däremot har de offentligtanställda tjänstemännens organisering i hög grad underlättats av att de beviljades förenings- och förhandlingsrätt redan strax efter första världskriget.

Utrymmet tillåter inte att här gå närmare in på alla de omständigheter som påverkar den fackliga medlemsutvecklingen. En översikt över de faktorer som tas upp i studien *Facklig organisering i tolv länder* (Arkiv förlag, Lund 1983) ser ut på följande sätt:

- Den fackliga arbetsplatsorganisationens omfattning och karaktär
- Arbetsgivarnas organisering och strategi gentemot fackföreningar
- Olikheter mellan olika löntagargrupper och förändringar i arbetskraftens sammansättning
- Ekonomisk konjunkturutveckling, inklusive betydelsen av facklig understödsverksamhet vid arbetslöshet och arbetsmarknadskonflikter
- Arbetarrörelsens karaktär och samlade styrka (inklusive regeringens färg)
- Den internationella politiska konjunkturutvecklingens genomslagskraft, dvs att perioder av arbetarrörelseoffensiv (t ex 1968–75) och defensiv (t ex det kalla kriget) visar sig betyda olika mycket i olika länder

Den förstnämnda, dvs fackklubbarnas och de fackliga förtroendemännens

inverkan har ofta förbisetts av fackföreningsforskningen. Man har till stor del riktat uppmärksamheten mot central facklig nivå och förbunds nivå, medan klubbverksamheten fallit utanför analysen. Det är därför inte förvånande att den skandinaviska fackföreningsrörelsen förknippats med ett centraliserat förhandlingssystem och en centraliserad fackföreningsrörelse.

Vid en internationell jämförelse som också tar hänsyn till arbetsplatsnivån visar det sig paradoxalt nog att svensk fackföreningsrörelse *på en och samma gång* är mer centraliserad och decentraliserad än i de kontinentaleuropeiska länderna med en låg organisationsgrad, dvs Nederländerna, Västtyskland, Frankrike och fram till 1960-talets slut också Italien. *Mer decentraliserad* i den meningen att den fackliga arbetsplatsorganisationen i Sverige varit – och är – välutbyggd, medan det i flera av de andra länderna förekommer driftsråd eller liknande organ som ut-

ses av samtliga anställda, oberoende av om de tillhör en fackförening eller ej. Svenska fackföreningar har varit *mer centraliserade* på så sätt att centralorganisationerna för arbetare och tjänstemän spelat en viktigare roll än i många andra länder.

Både den större decentraliseringen och centraliseringen har varit till fördel för den fackliga styrkan. Genom fackklubbarna blir fackföreningen något påtaglig direkt på arbetsplatserna och som medlemmarna kan kontakta utan svårighet. Det har utan tvekan bidragit till att det i Sverige närmast är en självklarhet att tillhöra facket. Kraftfulla centralorganisationer och förbund har sett till att inga löntagargrupper förblivit oorganiserade. Utan en centralisering hade man inte heller lika framgångsrikt kunnat bedriva en politik som främjat sammanhållningen mellan olika grupper (bl a solidarisk lönepolitik).

Tjänstemännen i forskningen

En utställning om tjänstemännen i forskningen och om tjänstemän som samverkar med forskare.

I utställningen presenteras fyra spännande forskningsprojekt:

- "De kontorsanställdas avancemangsmöjligheter – myt eller verklighet?"
- "Varför blev tjänstemannarörelsen så stark i Sverige?"
- "Kontorsfolket – en etnologisk studie av livet på kontor"
- "Att förbättra en arbetsplats tillsammans med de anställda – samverkan mellan fack och forskare vid vädertjänsten på Sturups flygplats"

Utställningen är producerad av TAM, Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum, och TCO, Tjänstemännens Centralorganisation. Den har finansierats genom bidrag från Forskningsrådsnämnden och Arbetsmiljöfonden.

Tjänstemännen i forskningen

Utställningskatalog

TAM

Tjänstemannarörelsens Arkiv och Museum
Gatuadress: Cardellgatan 1
Postadress: Box 5252, 102 45 Stockholm
Telefon: 08/782 91 00

Apotekstjänstemannaförbundet

Svenska Bankmännaförbundet

Svenska facklärares förbundet

Svenska folkhögskolans lärarförbund

Försvarets Civila Tjänstemannaförbund

Försäkringstjänstemannaförbundet

Handelstjänstemannaförbundet

Svenska hälso- och sjukvårdens tjänstemannaförbund

Svenska Industri-tjänstemannaförbundet

Svenska Journalistförbundet

Sveriges Kommunal-tjänstemannaförbund

Sveriges Lärarförbund

Officerarnas Riksförbund

Svenska polisförbundet

Skogs- och Lantbruks-tjänstemannaförbundet

Statstjänstemannaförbundet

Svenska Teaterförbundet

Svenska Tulltjänstemannaförbundet

Sveriges Fartygsbefälsförening

Kommunal-tjänstemannakartellen

Tjänstemännens Centralorganisation

Tjänstemännens Bildningsverksamhet

TAM • TCO